

SE SEKYRKOU V RUCE

aneb Lukešových deset let literatury české

Karel Sýs

V doslovu ke knize Jana Lukeše *Prozaická skutečnost* (Mladá fronta, 1982) slibuje si Milan Blahynka, že „snad vnese do našeho literárního života trochu ruchu“. Ruch do života lze ovšem vnést různými způsoby, i drastickými, aniž můžeme předem soudit o jejich prospěšnosti.

Svého času jsem psal v *Kmeni* o povrchnosti současné „mladé“ kritiky. Procházka po povrchu může být prostá – literární turista zaznamená dvě tři kóty a mapa krajiny je na světě. Jsou však i cestovatelé pilní, kteří zaznamenají každý drn i broučka, a popis jejich putování je navenek bohatý. Postaví-li je Prozřetelnost například na louku, jeví se jim svět jako jediný trávník bez počátku a konce.

J. Lukeš se pouští do průzkumu terénu obrněn dvěma citáty – z Karla Marxe a Sainte-Beuvea. Jak uvidíme, oběma citátům se zcela zpronevěřil.

„Jsme pohybliví a posuzujeme bytosti pohyblivé,“ říká Sainte-Beuve. V očích J. Lukeše se však pohybují v české literatuře pouze dva lidé – Jaromír Pelc a Petr Cincibuch. Autor hojně operuje s jejich knihami vyšlými nejen po uzávěrce (1979), ale i dosud nenapsanými. Dává přitom plně propukat svým jasnovideckým sklonům, jež by mu mohl závidět ne jeden profesionální věstec, sklonům, jež nejnověji předvedl v doslovu ke sbírce Jaromíra Pelce *Ten kdo odchází*. Tyto schopnosti ho bohužel opouštějí u všech zbývajících aktérů dramatu. Z Matějské pouti ovšem víme, že slečna Saligni umí číst pouze z mysli své matky, ale zde snad bychom měli stát oběma nohama pod šapitó literární vědy?! A tak se stane, že například Jaroslav Čejka zkameněl, píchnut Lukešovým kouzelným trnem, v podobě epigona (čího se nepraví), ke kterémužto vývodu však neopravňuje ani jeho prvotina *Sentimentální lásky* (1979). Když už J. Lukeš nestačil zaznamenat Čejkovu *Knihu přání a stížností*, měl vzít v úvahu *Veřejné tajemství* (1980), které uvádí v bibliografii.

Jenomže pak by musel předělat i celé pracně zrobené Záhořovo lože, na kterém přisekává českou literaturu k obrazu svému.

J. Lukeš soustavně porušuje nejelementárnější zásady vědecké etiky – ve věci tak citlivé jako vývoj literatury buď musí zahrnout všechny knihy sledovaných autorů, anebo striktně dodržet „dead-line“ a rezignovat i na novinky favoritů. Tato svévole je jedním z pramenů Lukešovy neschopnos-

ti vidět literaturu jakožto živoucí celistvý organismus. Literatura se mu smrskne na jakéhosi Fénixe, který každé desetiletí, případně každý rok vzlétá z ničeho. Proto v rejstříku knihy nechybějí osobnosti tak kuriózní jako Euklides a John Travolta, ale Nezval s Holanem se objevují jen jedenkrát, zatímco třeba Seifert nebo Závada ani jednou. Proto může vidět v jedné ze slabých básní Cincibuchových (J. Lukeš má vůbec vzácný dar sáhnout po nejslabších ukázkách u oblíbených, po nejsilnějších u zavrhaných) – „Po mezi mezi obilím / pak přes brambořiště a vojteškou / utíká chlapec v červených / trenýrkách“ – „sugestivnost dramatického obrazu červené skvrny pohybující se na žlutém a zeleném pozadí.“ Nu, tak triviální byla česká poezie před 200 lety, rozhodně však před Máchou! „Přítom to není obraz nijak ojedinělý, podobných bychom našli v Cincibuchovi více. Avšak nejen u něj, až marnotratně jimi hýří například Gilotina Jaromíra Pelce,“ dodává, aby korunoval službu oběma autorům, službu vpravdě medvědí.

V těchto záblescích metafyziky jeví se pak slova záložky o „důsledném uplatnění metody dialektickomaterialistické analýzy“ jako čirá fikce.

Mládí má kromě desítek předností také jednu vadu: zdá se mu, že vše objevuje poprvé. A tak se v každé generaci rodí Kolumbové, aby zjistili, že Amerika je už na mapách a vejce na špičce. Proto také nepatří – jak se J. Lukeš domnívá – touha po změně světa mezi výsadní rysy dnešních nejmladších, nýbrž mezi neodmyslitelné rysy každé mladé generace. Lukeše vzrušují slova Vladimíra Mišika: „To byste nevěřili, jaký mi ty kluci někdy píšou dopisy, nebo jaký básničky píšou ... vidíte, že něco chtějí, že za něčím jdou.“ Jistě, jenže víme – já i Lukeš –, že jsou to básničky sice upřímné, ale v naprosté většině špatné.

Poslední dobou se rozmáhá srovnávání poezie a písňových textů. Nelze však srovnávat nesrovnatelné. Báseň od dob Baudelaira směřuje k dialogu s každým jednotlivým čtenářem, píseň k symbolu, samoznaků skutečnosti, sdělitelnému často bezmyšlenkovitě. Text písně má jinou roli, což potvrdí každý milovník oper, zpěvák v moravském sklípku i návštěvník diskotéky. Vážím si velice Vladimíra Mertu, ale neuchvacují mne jeho slova: „Půjčujeme si myšlenky / krademe si rýmy / hlavami ve hvězdách / padáme do stejných louží / vekslujeme slovy / žonglujeme tóny...“, pokud je *vidím* vytištěná černě na bílém. U básníka je lhostejné, je-li malý, velký, tlustý, tenký nebo vokatý, kdyby však písně Hany Hegerové zpívala Helena Růžičková, zřejmě by nesklidila stejnou odezvu.

Mezi ne právě příjemné vlastnosti mládí patří i netrpělivost. V Nezvalově básni Povzdech

*Na můj stan padl žlutý list
na můj stan otevřený k lesu
Podzim je tady škoda hnízd
Škoda těch knih jež chtěl jsi číst
těch hnízd těch žen těch očí barvy vřesu*

je všechno – smutek i naděje, víra i skepse, jenomže čtenář musí oba póly aktivně objevit, vydobýt si je. V písních, i těch sebelepších, tvrdím, je pól jen jeden a jako houska na krámě. Katarzi nelze navodit davově, i když se to může zdát, musí ji prožít každý sám, stát se byť na okamžik Hamletem – vždyť vnímající poezii nejsme na fotbalovém utkání, kde za nás střílí branky Panenka nebo Pelc, ani na diskotéce, kde nám teprve diskžokej určí, na co budeme v příštích pěti minutách tančit.

Často se také zdůrazňuje nonkonformismus písničkářů, zejména cizích, jejich revolučnost. Je to ovšem v naprosté většině revolučnost dobře placených dětí z dobrých rodin, které hlásají převratné myšlenky do první výplaty nebo do prvního honoráře, aby se dříve či později obuly do pohodlných bot vyslapaných rodiči. Stejně situace však známe i z poezie, u básníků, kteří se přes týden třesou o osud celého světa, až jsou chudáci tak roztřesení, že se musí uchýlit na víkend na chalupy zotavit se při vepřoknedlozelu.

Celý spor mezi básní a písní mi vůbec připadá zbytečný. Každý chováme na dně paměti nějaký šlágr, čím nesmyslnější, tím hlouběji. Každý chráníme v sobě báseň, čím lepší, tím trvaleji. V tom spočívá rozdíl.

Ostatně nevím, odkud čerpá J. Lukeš své pesimistické představy o přijímání poezie čtenáři. Jsou tu přece vskutku úspěšné knihy Cincibucha a Pelce, od „stagnujících“ autorů je tu Slovník lásky s 16 500 subskribovanými výtisky, je tu sbírka Jiřího Žáčka Tři roky prázdnin s fantastickým nákladem 7000 (podobně jako Skálův Bermudský trojúhelník), onoho Žáčka, pro nějž má J. Lukeš jen slova nenávislné arogance.

Právě tak umělý jeví se mi tvrdošjně nastolovaný rozpor mezi poezií filozoficky založenou, rozumovou, a smyslovou, citovou. Jistě, jde o chléb kritiků, ale proč jím přecpávat čtenáře? J. Lukeš si zřejmě představuje, že existují na jedné straně básníci s hlavami naditými idejemi jako melouny a na druhé straně básníci – uzlíčci mimořádně vyvinutých žláz s vnitřní a vnější sekrecí.

„Poezie je sopečného původu, a nedá se vyřezávat z vystydlé lávy,“ říká Ivan Skála. Dodávám: nyní se často užívá metody svařování za studena. Já bych na podobné svary nespolehal. Nepřátelské hmoty jsou vtlačovány do sebe násilím, bez přetavení. Jak to dopadá v životě, vidíme na příkladu Vávry a Maryši.

„Racionalisty“ s oblibou uváděný Bertolt Brecht má báseň Pádlování, Rozhovory:

*Je večer. Kolem kloužou
Dva kajaky a v nich
Dva nazí muži Pádlující vedle sebe
Rozmlouvají Rozmlouvající
Pádlují vedle sebe.*

Je to báseň racionální? Zajisté. A cituplná? Ovšem. A hlavně: všemi póry této podivuhodné básně se dere cosi nevážitelného a nepojmenovatelného, co tvoří podstatu poezie. J. Lukeš nemá věci nevážitelné a nepojmenovatelné rád, ale nemohu si pomoci. „Copak je po jméně? Co různí zvou, i zváno jinak vonělo by stejně.“ Ostatně znalost chemického složení vůně růže by nám nebyla nic platná. (Nic nepůsobí smutněji než kropicí auto, které do tisíců krychlových metrů smogu rozhodí pár kapek syntetické lesní vůně.)

Já jsem dopadl u J. Lukeše ještě dobře. Vysloužil jsem si titul „okázalého pansexualisty“ a „neurotického egoisty“. Je to vlastně pochvala, byť nicneříkající (asi jako když řekneme o Kamilu Lhotákovi: on pořád maluje jen ta auta). Za těmi tituly cítíš onu františkánskou hrůzu z faktu, že „se rodíme mezi výkaly a močí“. Tento fakt flandáci všech dob – narození s největší pravděpodobností stejným způsobem – nemohou přenést přes srdce. Proto čtou-li cokoli o činnosti tomuto faktu předcházející, zvedá se jim ne snad pohlaví, ale prst. (Mimochodem, flandáci, kteří zazdívali děti do stěn klášterů.) Nevadí mi ani, jestliže J. Lukeš spatřuje v mé básni Trója v osm hodin večer, pojednávající o smrti, „hravě poetizující vnímání“(!), ani srovnává-li mou báseň Sobota a Cincibuchovo Zoufalství jen proto, že v obou se objevuje slovo obilí (zřejmě podle vzoru vůl = vůle). Udivuje mne, že člověk, který chce být považován za literárního vědce, není s to rozeznat v básni ani druhou, natož další vrstvy, takže skutečně usuzuje z Milování v Čechách, že podstupují s ženami boxerská utkání. Taková víra v psané slovo je hezká u sextánky, ale u vědce nebezpečná jako chůze podle fosforeskujících bludiček. Abych však nekřivdil, J. Lukeš jakousi vrstevnatost (on tomu však říká rozpor) tuší, ale nenalezl jsem v knize místo, kde by se tímto jistě správným tušením řídil. Namísto toho – opět ta absolutní absence kontinuity – dochází k úžasnému pro něho objevu autostylizace a egoismu. Autostylizace a egoismus byly vskutku vždy prvky básnické tvorby. Mezi slavné egoisty a neurotiky patří například Hamlet, někdy těmito vlastnostmi hýří celé rodiny, jako sourozenci Karamazovi,

a jeden z největších egoistů byl – nastojte – Karel Marx, když věnoval Lukešovi motto, s nímž on tak nešetrně naložil: „Být radikální znamená jít na kořen věci. Kořenem pro člověka je však člověk sám.“ (I když chápeme, že Marx – pokolikáté už? – se v záhlaví objevuje jen proto, aby se důvěřivý vlk nažral.) Měřítkem všeho je člověk jako subjekt. Bez subjektu, bez jeho nasazení nemůže umění působit očištně, ba nemůže vůbec existovat.

Že se věčný stýskal a fňukal Hamlet nejmenuje Shakespeare, by nemělo J. Lukeše mýlit, to je jen technická záležitost. Od Baudelaira klove orel už přímo básníka, bez prostředníků. Básník může udělat pro svého čtenáře jedinou věc, zato nesmírně důležitou. Povznášet ho nikoli hýčkovou idyloou, ale slovy: Ten albatros, vláčející po zemi jako přítěž svá obří křídla, trápený opilými a tabákem a všedností čpícími námořníky, to jsem nejen já, ale i ty, právě ty! Básník může a musí hovořit skrze svoji osobnost, od toho ji má. Odosobněné nezapaluje. Báseň Na koronárce je báseň o nemocném Miroslavu Florianovi, dopřává však dobrodiní katarze i lidem se srdcem zdravým jako zvon.

Je mi sympatická snaha J. Lukeše vynášet soudy přehnané, nikdy jsem se netajil přesvědčením o jejich užitečnosti. Lukešovy soudy jsou však žel založeny dílem na nepochopení podstaty literatury a jejího působení, dílem na předem daných osobních cílech. Kam vede takové bezcharakterní „obrábění“ literatury, postavené na vazbách osobních sympatií a antipatií, viděli jsme nedávno, když autor Prozaické skutečnosti a jeden z jejích protagonistů si na stránkách tisku přepírali své osobní prádlo.

Literární věda je zkrátka věda. Nelze v ní rozdávat padni komu padni, ani se chovat v duchu Haškovy povídky o panu správci, který byl „jen trochu veselej“, a panu šafáři, který byl „vožralej jako prase“. A já nerad vidím, když se kdokoliv hrne literaturou se sekyrkou v ruce.

(Literární měsíčník 12, 1983, č. 4, duben, s. 72–74)